

REJTÉLYES VÍZJELEK

– ÚJABB PAPÍR- ÉS VÍZJELTÖRTÉNETI KIÁLLÍTÁS
AZ OSZK EREKLYETÉRBEN –

Az Országos Széchényi Könyvtár és a Magyar Papír- és Vízjelörténeti Társaság közös szervezésében Rejtélyes vízjelek – TEPLIC papírmalom 400 éves öröksége (1613–2013) címmel megrendezett kiállítás 2013. szeptember 3-tól november 16-ig fogadta a látogatókat az Ereկlyetérben.

A tízéves filigranológiai kutatási program eredményeit bemutató papír- vízjel- és ipartörténeti anyag a felvidéki TEPLIC papírmalom alapításának 400. évfordulója alkalmából került összeállításra. Magyarországon eddig nem volt még látható egyetlen magyar papírmalom történetét feldolgozó, a rekonstrukciós vízjelrajzokat az eredeti papíremlékekkel együtt bemutató kiállítás. Célunk azonban a jubileumi időszak kiállítás létrehozásával nem csupán egy – sok szempontból tipikus, ugyanakkor számos vonatkozásban egyedi és különleges – magyar papírmalom bemutatása volt, hanem a 200 történelmi

magyar papírmalom jellegzetes filigranológiai keresztmetszetét kívántuk felvillantani TEPLIC történetén és vízjelein keresztül.

A hazai folyók és patakok mentén egykor működött papírmalmok között számos nevezetes akad, de ezek közül is kiemelkedik ez a régi gabonamalomból átalakított, a maga korában rendkívül korszerűnek számító felvidéki manufaktúra, mely a félezer évet átívelő hazai papírmalmok történetében több szempontból is méltó a megemlékezésre. A magánalapítású papírmalmok közül TEPLIC volt az első 17. századi – egy új, színvonalasabb minőséget képviselő korszakot megnyitó – és a leghosszabban eredményesen működő: 272 évig állt fenn 1613-tól 1885. évi leégésig. A teplici papírkészítőmesterek és papírkészítőlegények az egyik legnagyobb és legváltozatosabb vízjelörökséget hagyták ránk. Ebből évekre, sőt hónapokra lebontva nyomon követhető a teplici vízjelhasználat módja, változása és páratlanul gazdag motívumkincse. A sokrétű szimbólumvilág és a magas technikai színvonal méltán emeli Teplitcet nemcsak a magyar, hanem a nevezetes európai papírmalmok sorába is.

Eddig mintegy 1000 vízjelet sikerült rekonstruálni a különféle típusú teplici merített papírokból. Ebből, a Magyar Vízjel Adatbankban őrzött vízjelgyűjteményből válogattuk ki a legjellegzetesebb teplici motívumokat és jelenítettük meg a kiállítás fali tablóin, merített papíríveken, színes, méret- és látványhű vízjelrajzok formájában. A papírmalom történetét összefoglaló tábla mellett látható volt az alapító Spillenbergről Sámuel 16. századi olajfestményen megörökített félalakos portréja, az egymást követő papírkészítő generációk időrendi táblája, a teplici vízjel szimbólumokat összefoglaló ikonok, a kivetítőn pedig a teplici vízjelek folyamatosan vetített prezentációja. A gyengénlátók részére világító és kitapintható vízjeleket állítottunk ki a Titok szobában, ahol nemcsak ők, hanem bármelyik érdeklődő kitapinthatta a legjellegzetesebb teplici vízjelmotívumokat.

A tárlókban tematikus csoportokban elhelyezett, eredeti papíralapú emlékeket, merített papírra készült kalendáriumokat, díszes kötésű könyveket,

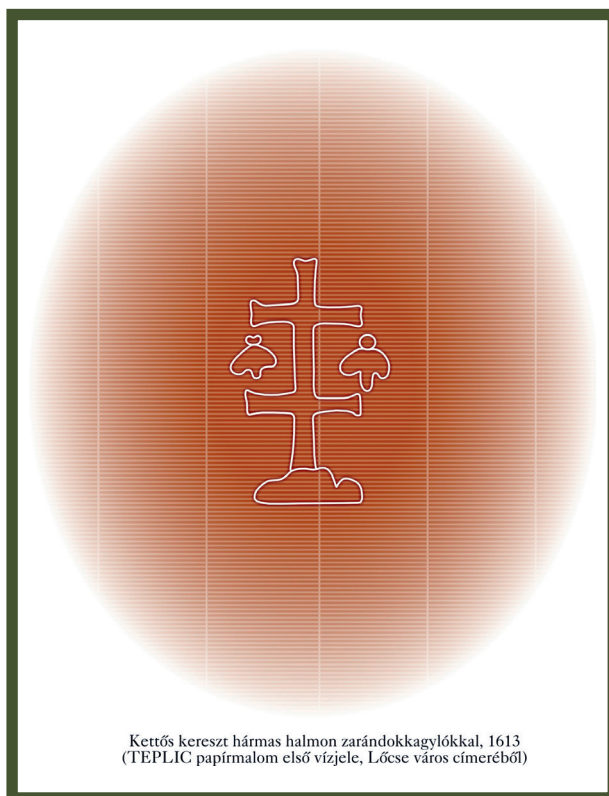
Szarvas-vízjel tulipános keretű papírmalom név-vízjellel, 1748

kiáltványokat, nyomtatványokat, iratokat, hivatalos és magán leveleket, fejedelmi parancsokat, okleveleket és szomorú leveleket az Országos Széchényi Könyvtár különféle táraiból válogattuk össze: a Régi Nyomtatványok Tára, a Kézirattár, a Plakát- és Kisnyomtatványtár teplici papírra nyomtatott ritkaságaiból. Minden eredeti papír mellé behelyeztük az adott papírból rekonstruált vízjelek és vízjelpárok mérethű, színes rajzát.

A négyszintes, háromkerekű, 25 kalapácsos vízimalom Szepes vármegyében, Lőcse város zálogbirtokához tartozó Szepes-teplíc (Szepes-tapolca) vadregényes vidékén, a Teplíc-patak völgyében működött, nevét is a meleg vizű patakról kapta. A papírmalmot a messzeföldön híres-neves – királyok, fejedelmek udvari orvosa – a lőcsei Spillenbergek Sámuel orvosdoktor, filozófus és városi szenátor alapította 1613-ban és működéséhez 1615-ben királyi privilégiumot is kapott. Jelenleg ez az egyetlen ismert magyar papíripari királyi kiváltságlevél. TEPLIC már a 17. században a Magyar Királyság egyik legjelentősebb papírmalmává fejlődött. A soha be nem fagyó, ki nem apadó, bőhozamú Teplíc-patak lehetővé tette az egész éves, folyamatos termelést. A teplici merített papírokat használták a vármegyék, városok, kamarák hivatalai és a hazai nyomdák, de a környező országokba is jutott belőlük bálaszámra. Néha rejtélyesnek tűnő vízjelei megjelennek Thököly, Rákóczi fejedelem, I. Lipót király okleveleiben, a lőcsei és a debreceni nyomdászok könyvritkaságaiban egyaránt. Tiszta átnézetű, szépen ívelt, finoman kidolgozott vízjelábrákat megfigyelhetjük Thököly Imre titkos írású leveleiben, a Rákóczi-szabadságharc levelezésében, a fejedelem káromkodás elleni pátensében, I. Lipót saját aláírású rendeleteiben és a Thaly Kálmán-gyűjtemény egyéb érdekes kuruckori irataiban is.

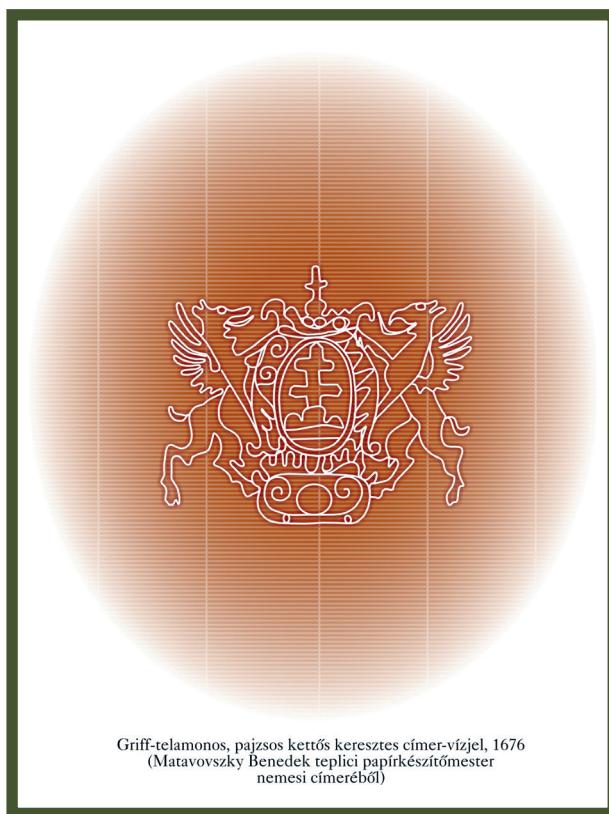
A rekonstruált teplici vízjelek között számtalan méret- és alakváltozatban feltűnő postakürt-, bárka-, zárandokkagyló-, kürtölő angyal-, lóhere-, kürtölő lovaspostás-, egyszarvú-, oroszlán-, griff-, medve-, vágató szarvas-, nap-hold-, holdarc-, Szentlélek-, bajelhárító, IHS-, krisztogram-, tulipán-, rózsa-, szív-, dáma-, házaspár-, kettős kereszt-, magyar címer-, kétfejű sas-, monogram-, név- és papíralak-vízjelek sokasága jelzi TEPLIC papírkészítő-mestereinek magas szintű technikai tudását, találékonyságát és szorgalmát. Immár 400 éves örökségük a magyar vízjelkincs ritka és értékes részét képezi.

Az eddig feltárt és azonosított teplici vízjelanyag nemzeti és európai motívumokban egyaránt rendkívül gazdag. Kiemelkedően magas közöttük az egyedi felfogásban elkészített ligatúrák, szalagos, keretes, díszkeretes papírkészítő monogram. Sok-

Kettős kereszt hármaskarú halmon zárandokkagylókkal, 1613 (TEPLIC papírmalom első vízjele, Lőcse város címeréből)

féle alaktípussal szerepelnek kettős keresztű városi címerek, kétfejű sasos, koronás és korona nélküli magyar állami címerek, koszorúba foglalt, nagyméretű, angyalos címerek, griff-telamonos pajzsok, óriás papírmalom név-vízjelek, teljes papírkészítő nevek, különös alakú, díszes ruházatú, kürtölő lovaspostások.

Griff-telamonos, pajzsos kettős keresztű címer-vízjel, 1676 (Matavovszky Benedek teplici papírkészítőmester nemesi címeréből)

A teplici papírkészítők vízjelpárjainak formavilága gazdag, üzenete kortalan, érdekes, megfejthető, jelentésük megismerhető. A különféle összeállítású vízjelpárokkal, az idővel egyre sokasodó merített papírfajtákat, papíralakokat és papírminőséget jelölték.

Az egykori papírmalom tárgyi emlékei közül látható volt a kiállításon egy vízjeles, klasszikus és egy rekonstruált teplici merítőszita, a műszakkezdést jelző bronz harang, a papírpépet oszlató hétylyukú keverőfa és eredeti méretben rekonstruált rizsmajeggel ellátott rizsmák. A látogatók egy méretarányos, korhű módon berendezett papírmalom makett segítségével ismerkedhettek meg a teplici manufaktúra korabeli műhelyeivel, berendezési tárgyaival, technikai eszközeivel és a kézműves papírkészítés hagyományos munkaműveleteivel. Látható volt, hogy a rongyválogató műhelyben hogyan válogatták szét az asszonyok a begyűjtött rongyanyagot a négyféle korabeli minőség szerint: finom fehér, közepes, csomagoló és itató papír készítéséhez, és mi célt szolgáltak a rosták, rácsos állványok és kádak; a tisztító és foszlató műhelyben hogyan darabolták fel, hogyan vágták szét a rongyokat az inasok. A vízjelkészítő műhelyben hogyan készítette és javította a vízjelkészítőmester a merítőszitákat. Az enyvkonyhában miként főzték a rézüstökben az enyvet és hogyan mártották be az enyves vízbe a felületkezelés művelete során az írópapírnak szánt íveket. Az osztályozó műhelyben hogyan válogatták szét, hogyan számlálták meg és hajtották össze a kész íveket a minőségellenőrző asszonyok. Milyen berendezése volt a mester és a legények lakrészének. Hogyan tárolták a készárut, a lecsomagolt rizsmákat és a szállításra kész papírbálákat, stb.stb.

A teplici nagymúltú papírkészítésnek az egyetemes és magyar papírtörténetben, valamint nemzeti kultúráinkban betöltött jelentős szerepe előtt tisztelegve a Magyar Papír- és Vízjeltörténeti Társaság a jubileumi 2013-as évet TEPLIC emlékévként nyilvánította. Ebből az alkalomból az OSZK ereklyetéri kiállítással egyidőben kiadásra került a papírmalom történetét

Díszes kürtölő lovaspostás keretes BM monogrammal, 1674
(Matavovszky Benedek papírkészítőmester monogramjával)

és vízjeleit ismertető könyv is *TEPLIC papírmalom vízjelvilága* címmel, amelyet a kiállítás megnyitója után tartott könyvbemutatón ismertettünk.

A kiállítás kellemes hangulatú megnyitójának nagyszámú résztvevőit az OSZK részéről dr. Szemerei Péter mb. főigazgató köszöntötte. Ezen a napon a jelenlévő közönség még egy család- és papírtörténeti szempontból egyaránt nagyon ritka eseménynek is részese lehetett. A magyar papírtörténetben eddig példa nélküli módon a XVII. századi papírmalom-alapító ma élő rokona nyitotta meg az elődeiről szóló kiállítást: a megnyitó beszédet TEPLIC papírmalom alapítójának, Spillenbergs Sámuelnek leszármazottja, dr. Diószegi György Antal genealógus tartotta.

Pelbárt Jenő
mapavit.at@gmail.com